

bok recensioner

Om barns försvagade rätts- skydd

BRITT PERSSON

Det tidlösa våldet

Rädda Barnen 1992.

Britt Persson, författaren till denna bok om barnmisshandel, har över 30 års erfarenhet av socialt arbete. De senaste 20 åren har hon varit verksam som socialkonsulent i Östergötlands län. Enligt förordet (av Lisa Hellström, *Rädda Barnen*) är avsikten med boken att göra våldet synligt och att belysa barnmisshandeln både som ett individuellt problem, ett familjeproblem och ett samhällsproblem.

Britt Persson har anlagt ett brett perspektiv: det skall ju handla om det tidlösa våldet. Med utgångspunkt i en händelse från förra århundradet och de spår detta familjevåld kom att sätta hos det drabbade barnet och dess ättlingar i andra och tredje led söker sig författaren långt tillbaka i tiden. Sålunda presenteras vad Bibeln har att säga om föräldrars rätt att aga sina barn. Britt Persson tar också upp den allmänt nedvärderande syn på barn (och kvinnor) som genom tiderna präglade många samhällen. Ett särskilt kapitel behandlar barnavårdslagstiftningens historia fram till 1990 års lag om vård av unga (LVU). I ett annat diskuteras den anmälningsplikt som gäller för myndigheter vid misstanke om att barn far illa (Socialtjänstlagens paragraf 71). Här har författaren inte

fått med den allra senaste formuleringen av paragrafen enligt ändringen 1990. Det väsentliga framgår emellertid, nämligen att anmälningsplikten inte enbart gäller myndigheter vars verksamhet berör barn och ungdom utan också andra myndigheter inom hälso- och sjukvården och socialtjänsten. Dessutom omfattas inte bara myndigheterna som sådana utan också deras anställda av anmälningsplikten.

Huvudkapitlet i boken redovisar en barnmisshandelsstudie från Östergötland. De i studien undersökta fallen ingår i en större uppföljningsstudie av samtliga 365 barn och ungdomar för vilka omhändertagande aktualiserats vid länsrätten i Östergötland under perioden 1972–1982. Studien omfattar 54 ärenden (73 barn och ungdomar). Urvalet av de 54 ärendena har gått efter principen att misshandel, misstänkt misshandel eller sexuellt övergrepp antingen skall ha ingått som en del av bakgrundsproblemen eller varit direkt utslagsgivande för myndigheternas ingripande.

Det är egentligen litet synd att studien byggts på ett urval eftersom samtliga 365 barn tycks ha varit aktuella för omhändertagande, inte bara de 73 barnen i studien. Inga kriterier för urvalet redovisas i operationella termer, och ingenting sägs om reliabiliteten i samband med urvalet. Därför blir det också svårt att av siffrorna dra några slutsatser om omhändertagandepraxis överhuvudtaget i Östergötland, och de absoluta talen är för små för att kunna läggas till grund för signifikansberäkningar (vilket inte heller görs). Behållningen av redovisningen ligger snarare i de insiktsfulla kommentarerna och de utförliga framställningarna av länsrättens resonemang.

Britt Persson efterlyser med rätta en heltäckande statistik över misshandel och sexuella övergrepp mot barn. Kritik riktas mot att systematiska redovisningar av anmälningar enligt Socialtjänstlagens paragraf 71 inte förekommer.

Må det därför vara resencenten till låtet att nämna att statistik över anmälningar till socialtjänsten om barn som

far illa kommer att insamlas på försök från ett urval kommuner från och med statistikåret 1993. I Statistiska Centralbyråns publikation "Statistik 96: Socialtjänst" (1992) heter det nämligen på sidan 38: "Statistiken kommer att utökas med uppgifter om antal anmälningar, antal berörda barn, orsak till anmälan och vem som anmält från och med statistikåret 1993." Det vore mycket värdefullt om denna statistik genast efterfrågades och togs i bruk av dem som arbetar med barn som far illa: den kan nämligen, trots metodologiska problem, med tiden bli vårt första heltäckande underlag för beräkningar av hur många barn som far illa. Ändå kommer vi tyvärr att få dras med ett mörkertal av barn som aldrig kommer till socialtjänstens kännedom.

I fråga om lagstiftningen anser Britt Persson att det är helt galet – och i detta kan man bara instämma – att frågan om föräldrars samtycke till vård har fått vara avgörande för vilken lag som skall tillämpas i det enskilda omhändertagandeärendet: tvång eller frivillighet. "Avgörande för vilket rättskydd som barnen skall tillförsäkras borde givetvis vara hur allvarlig den situation är som barnet befinner sig i."

Lagen om vård av unga har nyligen genomgått en översyn som bland annat resulterat i att principen om frivillighet i än högre grad kommit att bli vägledande för lagen. Lagarnas konstruktion har enligt Britt Persson medfört att barnens rättigheter försvagats.

Författaren föreslår därför att lagen om vård av unga frigörs från Socialtjänstlagen och knyts till familjelagstiftningen. Barn bör vidare erbjudas ett reellt rättskydd – en minimistandard. Man bör tillskapa en barnbalk utgående från föräldrabalkens förklaring om barns behov.

Det är en alldeles utmärkt bok Britt Persson har skrivit. Framställningen uttrycker med särskild lyshkraft ett aldrig sviktande engagemang för barnet. Trots det lugubra ämnet och trots bokens karaktär av fackbok sträckläste jag den. Det är värdefullt att böcker om barnmisshandel skrivs från ett

svenskt perspektiv, och en mer erfaren författare till en sådan bok än Britt Persson får man leta efter.

Dagmar Lagerberg

Självklar kursbok vid akupunkturutbildning

CHRISTER CARLSSON

Grundläggande akupunktur vid smärtbehandling

Studentlitteratur Pris 457:–

Akupunktur, en flertusenårig kinesisk behandlingsmetod är sedan 1984 godkänd i Sverige att användas i smärtlindrande syfte. Det har inneburit stor efterfrågan på undervisning, utbildning och lämplig litteratur. Akupunkturlitteraturen är omfattande men sällan överskådlig och ofta behandlas ett begränsat område som; historik, verkningssmekanism, punktval eller stimuleringsteknik. Någon grundläggande lärobok i akupunktur för svenska förhållanden har tidigare inte funnits.

Christer Carlssons bok "Grundläggande akupunktur vid smärtbehandling" är därför en välkommen bok. Den är just den basala bok som täcker allt från akupunkturs historia och teorier i traditionell kinesisk medicin till smärtfysiologi och västerländsk akupunkturforskning. Läsaren får också en gedigen genomgång av akupunkturteknik, val av akupunkturpunkter med västerländsk respektive österländsk utgångspunkt samt indikationer, kontraindikationer, komplikationer och regelverket kring akupunktur. Boken omfattar även en orientering i örönakupunktur, laserakupunktur, zonerterapi och moxabränning. Författaren har utifrån sitt västerländska perspektiv på ett beundransvärt sätt försökt att tränga in i och beskriva den österländska begreppsteorin.

Boken innehåller två katalogdelar, en över akupunkturpunkternas lokalisering och den andra behandlingsanvisningar vid olika smärttillstånd. En

lista över företag som säljer akupunkturutrustning, en litteraturreferenslista och ett sakregister gör boken till en praktisk hjälpreda för den som är orutinerad.

"Grundläggande akupunktur vid smärtbehandling" är en självklar kursbok vid olika akupunkturutbildningar. Det höga priset och de detaljerade beskrivningarna av meridianer och akupunkturpunkter, dvs kokboksdelen av boken gör den mindre lämplig för den läsare som söker allmänbildning på akupunkturuområdet. Genuint nyfikna läsare med tålamod får dock veta varför rostfria nålar ibland kan ge smärtlindring, varför vissa punkter är bättre än andra, vad som händer vid en akupunkturbehandling och mycket annat.

Gunilla Brattberg

Handledning för mötet patient – vårdpersonal

GUNILLA MYRBERG

"Tro hopp och kärlek" för cancersjuka och deras närstående från radions kropp och själ

Sveriges Radios Förlag 1992, 135 sidor.

Gunilla Myrberg har i boken *Tro hopp och kärlek* för cancersjuka och deras närstående täckt in individens hela livssituation, från cancerbeskedet genom olika behandlingsmetoder och deras biverkningar, till livets slut.

I boken beskrivs dialogen mellan läkaren och patienten mycket informativt och bra. Docent Knut Aspgrén som är överläkare vid kirurgkliniken i Malmö och lärare för blivande läkare, omtalar att läkarutbildningen tidigare inte lärde ut hur man ger svåra besked. Det fordras en stor empatisk förmåga förenat med kunskaper i kristeori samt god samtalsteknik. I boken ger Knut Aspgrén en beskrivning av hur han hanterar denna situation. Att våga vara tyst och kunna lyssna in alla patienters

budskap är en stor konst. Hur cancerbeskedet ges spelar en avgörande roll för det fortsatta förtroendet mellan läkare och patient.

De patienter som ifrågasätter undersökningar och behandlingsmetoder och säger "nej" kan i vården upplevas som bråkiga. Gunilla Myrberg framhåller i boken att det är ofta dessa patienter som verkligen är beredda att ta ansvar för sin sjukdom och kämpar. I samtalet mellan läkare – patient är det viktigt att vara medveten om hur kraftfulla orden kan vara så att de inte tar allt hopp ifrån patienten. Förutom att man i boken kan lära mycket om samtalet får man en hel del tips om hur återbesök kan planeras in för att ge patienten möjligheter att tänka igenom sin situation och få komma igen med nya frågor.

Sjukdomar har olika status och ger oss olika intryck. Cancer upplevs ofta som en hotfull sjukdom, därför har vänner och bekanta svårigheter att närma sig personer med en cancersjukdom. I ett exempel i boken berättar Krister om att det hade varit en stor skillnad om han istället för cancer hade brutit benet under en fotbollsmatch. Då hade man varit hjälte och alla grabbarna hade kommit hem för att höra hur det hade gått till. Då hade jag fått berätta 10 eller 15 olika versioner för alla kompisar och vänner. När det gäller cancer är det mycket svårare att prata.

Ett annat intressant kapitel handlar om hur olika kvinnor och män reagerar. Här handlar det naturligtvis om uppfostran och tradition. Genom kunskaper från kvinnopsykologin beskriver Myrberg att kvinnor fostras till större tilltro till auktoriteter och en oförmåga till att se sina egna resurser. Denna roll stämmer ganska väl med den traditionella patientrollen. Detta avsnitt ger läsaren värdefulla tankar om hur olika kvinnor och män upplever och kan hantera en svår sjukdom. Den allmänna inställningen i samhället understöder olikheterna hos män och kvinnors möjligheter att ta hand om och vårda en sjuk anhörig.

Docent Kerstin Uvnäs-Moberg be-

skriver kvinnors förhållningssätt, som handlar om att vårda, ta hand om och ge omsorg. Detta kallar hon närings-reflexen. Männen däremot har en rörelserflex vilket innebär ett aktivt sätt att förhålla sig till omvärlden. De står för handling, flykt, försvar och ibland också aggressivitet.

Sexualiteten och samlivet har också fått ett utrymme. Den stora bristen i vården handlar ofta om det totala osynliggörandet av sexualiteten. Boken tar främst upp den kvinnliga sexualiteten och ganska lite om mannens sexualitet.

Rädsan för smärta är stor hos de allra flesta cancerpatienter. Därför känns det särskilt skönt att som patient och närstående bli klar över att smärtlindring ges generöst numera och att risken för narkomani praktiskt taget är obefintlig. I boken betonas också tilltron till patientens upplevelse och vikten av att lyssna aktivt när patienten beskriver smärtan som helhet. Det betonas att patienten är en mänsklig varelse med kropp, själ och ande och att smärtan kan drabba varelsens alla dimensioner.

Styrkan i boken som jag ser det är att den hanterar delar som tidigare inte är så vanliga att läsa om. Det jag främst tänker på är det svåra samtalet med en svårt sjuk patient, de kvinnliga och manliga perspektiven och sexualiteten. Övriga delar som behandlar olika behandlingsformer och dess biverkningar tas upp på ett enkelt och lättfattligt sätt. Det är också den information som man vanligtvis också kan inhämta i andra böcker.

Boken har en enkel och bra struktur där man kan läsa ett eller några avsnitt utan att behöva läsa den från pärm till pärm.

En reflektion som jag får när jag läser den här boken är att vårdpersonal borde få handledning i olika patientvårdarsituationer för att öka sin förmåga att hantera svåra situationer och samtal.

Tro hopp och kärlek är en bra handbok för såväl anhöriga som patienter där man kan finna en hel del svar på sina frågor. Boken kan mycket väl an-

vändas som underlag och diskussioner på vårdavdelningar och i undervisningssituationer.

Margareta Jansson

Bör reproduktionen släppas fri?

TORBJÖRN TÄNNSJÖ

Göra barn: En studie i reproduktions-etik

Sesam 1991, 190 sid, ca-pris 175 kr.

Den 22 juli 1978 markerar början på en ny era i den mänskliga reproduktionens historia. Vid Kershaw's Cottage Hospital i Lancashire, England föddes då en liten flicka vid namn Louise Brown. Som första människa någonsin hade hon börjat sitt liv utanför en kvinnas kropp. Ägg från en ofrivilligt barnlös kvinna, Lesley Brown, hade i ett provrör befruktats av spermier från hennes make, John Brown, och sedan först in i livmodern. Nio månader senare föddes alltså Louise och med henne stora förhoppningar hos andra ofrivilligt barnlösa par men också stor oro bland moraliskt konservativa grupper.

Möjligheten att fortpanta sig utan att ha sex har således inte – liksom på sin tid möjligheten att ha sex utan att få barn – fått stå oemotsagd. Argumenten har varit talrika. Det kanske vanligaste är att den assisterade befruktningen skulle vara onaturlig och strider mot naturen. Andra invändningar som förts fram i debatten är att det skulle vara en form av lyxsjukvård, att det är förknippat med oacceptabla risker och att dess tekniska och kliniska karaktär är en fara för människosynen.

I sin senaste bok *Göra barn: En studie i reproduktionsteknik* försöker Torbjörn Tännsjö, docent i praktisk filosofi vid Stockholms universitet, att visa det orimliga i dessa argument och att den oro som erfars inför den assisterade befruktningen i de allra flesta fall är obefogad. Till sin uppläggning påminner Tännsjö's bok mycket om andra böcker i ämnet, såsom t ex Peter

Singers och Deane Wells *The Reproduction Revolution* och Michael Bayles *Reproductive Ethics*. På en punkt skiljer den sig emellertid från sina föregångare och det är bokens andra kapitel. Tännsjö behandlar där vad han uppfattar som den "mest fundamentala frågan i reproduktionsetiken ... om vi (någonsin) har en förpliktelse att fortpanta oss (eller låta bli), eller om vi helt enkelt har rätt att göra hur vi vill med den saken" (s 17).

Personligen har jag inga problem med hans resonemang om att vi i vissa sällsynta fall – t ex då fostret diagnostiseras som bärare av den ytterst plågsamma ämnesomsättningssjukdomen Krabbes sjukdom – har en moralisk skyldighet att avstå från att sätta barn till världen. Däremot har jag svårt att följa honom då han hävdar att vi, förutsatt att vi kan anta att de barn vi ger liv åt kommer att leva på det hela taget lyckliga liv, "har en moralisk förpliktelse att sätta barn till världen" (s 28). Tännsjö anser sig emellertid "ganska lätt" (s 27) kunna visa att de som motsätter sig detta har fel. Hans argument för detta är följande: Om vi antar att Adam och Eva i stället för att föröka sig hade valt att inte reproducera sig och därmed kvävt mänskligheten i dess linda, hade vi då inte betecknat deras handlande (eller underlåtenhet att handla) som moraliskt förkastligt? Om vi accepterar detta, vilket Tännsjö anser att vi måste, är vi också tvungna, poängterar han, att acceptera att även vi har en moralisk förpliktelse att fortpanta oss.

Argumentet är emellertid lång ifrån vattentätt. Dess giltighet står och faller med hur vi bedömer Adams och Evas beslut att inte reproducera sig. Personligen har jag svårt att se att vi varken kan eller bör klandra dem om de beslutat att inte sätta barn till världen. Oavsett om jordens population endast består av två personer – som i exemplet med Adam och Eva – eller dryga fem miljarder – som är den aktuella siffran – är det upp till var och en om han eller hon vill reproducera sig eller ej. Avgörandet bör alltså ligga hos den enskilda individen och inte, som

Tännsjö vill göra gällande, hos en utilitaristisk lyckomaximeringskalkyl.

I två välskrivna kapitel behandlas sedan de moraliska aspekterna på olika tillämpningar av in vitro fertilisering (IVF). Liksom Tännsjö har jag svårt att se hur dessa metoder för reproduktion – insemination, sperma-, ägg- och embryodonation samt surrogatmödraskap – skulle strida mot god moral. Många människor lever emellertid under föreställningen att så skulle vara fallet. De anser att det är emot den mänskliga naturen och därmed omoraliskt att sätta barn till världen på detta sätt. Resonemanget haltar dock ganska markant. Giltigt blir det endast om man sätter likhetstecken mellan "naturligt" och "moraliskt". Problemet är bara att mycket av det som i dag betraktas som gott de facto ombesörjs med artificiella medel. Exempelvis mixtrar vi med naturen när vi använder glasögon, proteser, mediciner eller på annat sätt försöker bota eller lindra sjukdomstillstånd. Om dessa saker inte står i strid med god moral varför skulle det då vara omoraliskt att hjälpa naturen på traven för att ge en kvinna (och en man) möjligheten att få barn?

Även andra invändningar ventileras som inte heller de håller måttet under Tännsjös vässade penna. Detta innebär dock inte att den assisterade befruktningen är problemfri. Även om den, som jag ser det, är moraliskt klanderfri så reser den en lång rad juridiska och psyko-sociala problem. Detta visar sig inte minst när det gäller frågan om spermadonatorers anonymitet. Om man, som exempelvis i Sverige (f o m 1985), väljer att inte skydda identiteten, vem skall då i juridisk bemärkelse räknas som barnets far; den biologiska eller sociala fadern? En annan viktig fråga är om barnet skall kunna ställa några krav på sin biologiska far.

Helt klart är att problemen blir både färre och lättare att lösa om identiteten skyddas. Detta till trots har man alltså i vårt land valt att inte göra så. Även Tännsjö lutar åt öppenhet i denna fråga men, skriver han, "skulle det visa sig att det verkligen är omöjligt att få

fram en tillräcklig skara spermadonatorer om inte anonymiteten kan garanteras, så är jag benägen att hävda att vi får ge upp kravet på offentlighet" (s 90). Eftersom det visat sig att antalet födda barn efter insemination minskat radikalt sedan lagen om offentlighet trädde i kraft – ca 200 per år före 1985 mot endast 49 1990 – torde det väl vara dags för Tännsjö att revidera sin inställning.

En annan allvarlig konsekvens av öppenhet är de psyko-sociala problem det genererar. Man kan bara föreställa sig omfattningen och storleken av de själsliga lidanden som beskedet "jag är egentligen inte din riktiga pappa" skulle förorsaka. Mot bakgrund av detta torde det vara befogat att fråga om någon verkligen vinner på offentlighetslinjen. Uppenbart är att inte de potentiella donatorerna anser att så är fallet och nog måste man väl instämma i det. Visst är det väl så att det skapar fler problem än det löser? Vilken glädje kan barnet ha av att, då det fyller 18 år, få reda på att pappa egentligen inte är pappa? Varför delge barnet denna fullständigt betydelselösa och, föreställer jag mig, oerhört frusturerande information?

Detta är nu inte allt som avhandlas i Tännsjös bok. I tre fantasifulla kapitel spekulerar han över (eventuella) framtida, mer science-fiction-betonade, tillämpningar av assisterad befruktning såsom kloning, ektogenes och preimplantatorisk diagnostik och hur vi moraliskt bör bedöma dessa. Liksom tidigare är hans hållning försiktigt positiv. Detta värdeomdöme gäller emellertid inte om den feministiska kritiken av assisterad befruktning, vilken diskuteras i bokens näst sista kapitel. Tännsjö anser "att den drabbar många avarter av verksamheten (den assisterade befruktningen) men att den, i mån den ska uppfattas som riktad mot verksamheten som sådan, är missriktad" (s 155).

Avslutningsvis behandlas frågan om det någonsin kan vara moraliskt försvarbart att använda och/eller skapa mänskliga embryon för forskningsändamål. I denna fråga intar Tännsjö, i

motsats till sin vanligtvis moraliskt liberala hållning, en mer restriktiv, konservativ inställning. Han accepterar visserligen forskning på mänskliga embryon men sätter en övre gräns för hur länge de får hållas vid liv in vitro.

Det är som vanligt ett nöje att ta del av en text undertecknad Torbjörn Tännsjö, inte minst därför att han tar till orda i frågor där de flesta väljer att tiga. *Göra barn* utgör inget undantag på denna punkt. De åsikter som framförs där är i de allra flesta fall kontroversiella men också avslöjande. Vad de kanske framför allt visar är att vår syn på alternativa reproduktionsmetoder i många fall färgas av "kvardröjande tjocka lager av moralism" (s 10). Hur skall man annars tolka det faktum att det är juridiskt tillåtet för en man att ta hjälp av en annan man som spermadonator för att bli far men inte för en kvinna att söka en annan kvinnas hjälp som äggdonator eller surrogatmoder för att bli mor. Eller som Tännsjö uttrycker det: "Samhället hjälper en man som inte själv kan reproducera sig att få barn men vägrar att ge en kvinna i samma situation motsvarande hjälp. Den ojämlikheten borde rimligen elimineras" (s 92). Det bör, enligt min mening, även övriga juridiska hinder i samband med assisterad befruktning.

Rickard Ohlsson

Våra recensenter

Dagmar Lagerberg är docent och verksam vid barnhälsovården, Akademiska sjukhuset, Uppsala, Gunilla Brattberg överläkare med stor erfarenhet av smärtlindring, Sandvikens sjukhus, Margareta Jansson utvecklingschef vid Karlskoga lasarett, Rickard Ohlsson är bibliotekarie i Borås.